3. Nacionalna konferencija sa međunarodnim učešćem
Fakultet tehničkih nauka u Čačku, 25-27. Septembar 2015.

3rd National Conference With International Participation
Faculty of Technical Sciences in Čačak, 25-27. September 2015

UDK: 316.624:004.738.5 Stručni rad

DIGITALNO NASILJE U ČAČANSKIM ŠKOLAMA

DIGITAL VIOLENCE IN SCHOOLS IN CACAK

Rada Karanac [1], Katarina Dunjić Mandić[2], Željko M. Papić[3]
[1] *Školska uprava u Čačku*
[2]*Gimnazija u Čačku*
[3]*Fakultet tehničkih nauka u Čačku*
[1] rada.karanac@gmail.com, [2]dunjicmandic@gmail.com, [3]zeljko.papic@ftn.kg.ac.rs

Apstrakt: *Rad predstavlja izvod iz istraživanja „Procena mladih Čačka o bezbednosti u gradu“, realizovanog 2014. godine. Zasnovan je na analizi rezultata istraživanja, koji se odnose na digitalno nasilje, a sa ciljem da se utvrdi na koji način osnovci i srednjoškolci koriste digitalne tehnologije, kojim rizicima su pritom izloženi, koje vrste digitalnog nasilja čine i kako ih možemo zaštititi od opasnosti na internetu. Rezultati ukazuju da se srednjoškolci znatno više nalaze u potencijalno opasnim i rizičnim situacijama, nego učenici iz osnovnih škola, kao i da su mladići znatno više bili u potencijalno opasnim i/ili rizičnim situacijama na internetu, u odnosu na devojke. Na osnovu dobijenih podataka, a u cilju edukacije/upoznavanja sa dobrim i lošim stranama korišćenja interneta, autori naglašavaju potrebu uključivanja svih institucija iz lokalne samouprave, obrazovno-vaspitnih ustanova, roditelja, nastavnika i svih ostalih kompetentnih osoba.*
Ključne reči: *Digitalno nasilje, učenici, škole, prevencija*

Apstrakt: *The study is a part of research "Assessment of young people in Čačak about the security in the city" which was realized in 2014. It is based on the analysis of the results of research relating to digital violence in order to determine how the primary and secondary school students use digital technology, which risks are they, therefore, being exposed, what kind of violence are they doing and how we can protect them from the dangers of the Internet. Results suggest that secondary school students are much more potentially in dangerous and expose to risky situations, than pupils from primary schools, as well as, boys were more in a potentially dangerous and / or risky situations on the Internet relative to the girls. On the basis of the obtained data, in order to education / introduction with the good and bad sides of using the Internet, the authors emphasize the need to include all the institutions of local government, educational institutions, parents, teachers and all other competent person.*
Ključne reči: *digitally violence, students, schools, prevention*

1. UVOD

Ubrzani razvoj informatičke tehnologije nam olakšava život, ali prepoznaju se i negatavne strane uticaja. Računari, internet, socijalne mreže, mobilni telefoni su otvorili prostor za širenje različitih oblika elektronskog/digitalnog nasilja [1]. U Pravilniku o protokolu postupanja u ustanovi u odgovoru na nasilje, zlostavljanje i zanemarivanje (*„Sl. glasnik RS“, 3/2010)*, pod elektronskim/digitalnim nasiljem, *se podrazumeva zloupotreba informacionih tehnologija koja može da ima za posledicu povredu druge ličnosti i ugrožavanje dostojanstva i ostvaruje se slanjem poruka elektronskom poštom, SMS-om, MMS-om, putem veb-sajta, četovanjem, uključivanjem u forume, socijalne mreže i sl.* Pod elektronskim/digitalnim nasiljem se ne smatraju prijateljska zadirkivanja i prepirke preko telefona ili interneta, slučajno, odnosno nenamerno nanošenje štete i povređivanje.

Digitalno nasilje može se javiti u više različitih oblika:

- slanje SMS poruka uvredljivog i pretećeg sadržaja (uvrede, pretnje, ružne šale i sl.);
- uznemiravanje telefonskim pozivima (lažno predstavljanje, ćutanje, vređanje i sl.);
- snimanje mobilnim telefonom ili kamerom, prosleđivanje i stavljanje snimaka na internet;
- uznemiravanje mejlovima (uvrede, pretnje, ružne šale i sl.);
- uznemiravanje na socijalnim mrežama (Facebook i dr.) i na internetu (prikrivanje identiteta, lažno predstavljanje, korišćenje tuđih naloga, postavljanje fotografija i snimaka drugih osoba bez njihovog odobrenja, slanje virusa itd.);
- blogovi... postavljanje na yutoobe, slanje virusa...

Prema rezultatima o upotrebi informaciono-komunikacionih tehnologija koje je objavio Republički zavod za statistiku Republike Srbije 2012. godine [2], 55% domaćinstava poseduje računar, 21% laptop (2010. bilo je 10%), 47,5% poseduje internet priključak, 86% ljudi koristi mobilni telefon, 39% nikad nije koristilo računar, a 48% nikad nije koristilo internet. U odnosu na prethodnu godinu, broj onih koji pristupaju internetu preko mobilnog telefona se povećao sa 15,7% na 37,2%. Čak 92% populacije od 16 do 24 godina koja ima internet i ima nalog na socijalnim mrežama [3].

2. METODOLOGIJA ISTRAŽIVANJA

Cilj realizovanog istraživanja je bio da pruži empirijske informacije o bezbednosnoj situaciji i oblicima nasilja i zavisnosti čačanskih osnovaca i srednjoškolaca. Za apotrebe istraživanja, korišćene su metode teorijske eksplikacije i empirijsko istraživanje.

Anketiranje je obavljeno marta 2013. godine, pomoću mernog instrumenta upitnik, koji se sastojao od od 40 pitanja. Ispitivanje je obavljeno u 16 osnovnih škola (u daljem tekstu: OŠ) i 6 srednjih škola (u daljem tekstu: SŠ), na uzorku od 10,3% populacije. U ispitivanju je učestvovalo 334 (44,2%) učenika OŠ, sa teritorije grada Čačka.

Obuhvaćeno je 6 odeljenja učenika sedmog razreda (147) i 10 odeljenja učenika osmog razreda (187). Ispitano je 422 učenika SŠ (55,8%), odnosno 15 odeljenja (2 odeljenja prvog razreda, 2 drugog, 5 trećeg i 6 četvrtog). Broj devojaka je 445 (53,6%), a mladića 338 (44,7%) .

Polazne hipoteze na kojima je zasnovano empirijsko istraživanje o digitalnom nasilju su:

1. Ostavljanje ličnih podataka na mrežama i forumima je najviše zastupljen oblik rizičnog/opasnog ponašanja učenika na internetu.
2. Rizična/opasna ponašanje na internetu su prisutnije kod srednjoškolaca.
3. Postoji polna razlika u stepenu izlaganja rizicima na internetu.
4. Najzastupljeniji oblik digitalnog nasilja je snimanje i slikanje bez dozvole i javno postavljanje na internet.
5. Postoji polna razlika u vršenju digitalnog uznemiravanja.

2.1. NAČINI NA KOJE UČENICI KORISTE INTERNET

Ispitanici internet najviše koriste za posećivanje društvenih mreža (66%), a 69,7% učenika ima profila na nekoj od socijalnih/društvenih mreža (Facebook, Twitter, Ask.fm), a redovno ga koristi (60,2% učenika iz OŠ i 77,3% učenika iz SŠ). Samo 6,6% (49 ispitanika) nema profil i nije uključen na društvene mreže (8,1% iz OŠ i 5,5% SŠ). Devojke su više uključene u neku socijalnu/društvenu mrežu (48,6%), u odnosu na 42,2% mladića i redovnije ih posećuju 39,9%, nego što to rade mladići (29,6%).

Osnovci pored posećivanja društvenih mreža, internet svakodnevno koriste da gledaju filmove, serije, spotove (41,6%), sledi učenje i saznavanje nečega novog (32,2%), potom pričanje preko četova (30,5%). Svakodnevo pretražuje internet u traganju za novim i zanimljivim stvarima, kao i što razmenjuje poruke putem mejla (29,6%).

Srednjoškolci u našem istraživanju u 73,2%, svakodnevno koriste internet zbog posećivanja socijalnih/društvenih mreža kao i osnovci, ali u nešto manjem procentu (56,9%). Na drugom mestu, internet srednjoškolcima služi za gledanje filmova, serija i spotova 55,5%, pa sledi igranje igrica i traženje interesantnih sadržaja sa 48,3%. Potom sledi pričanje preko četova sa 36,5%. Od ispitanih srednjoškolaca 2,1% je navelo da internet koristi za neke druge stvari.

Pretpostavka od koje smo pošli je bila da naši učenici, najviše vremena na internetu provode na društvenim mrežama, što je istraživanjem potvrđeno.

Na grafiku 1. je prikazana „*rang lista*“ svakodnevnih aktivnosti učenika OŠ i SŠ na internetu. Učenici internet najčešće koriste za posećivanje društvenih mreža (66%), na drugom mestu je gledanje spotova, serija i filova (49,3%), a potom sledi pretraživanje veb stranica i traženje zanimljivosti (40.1%).

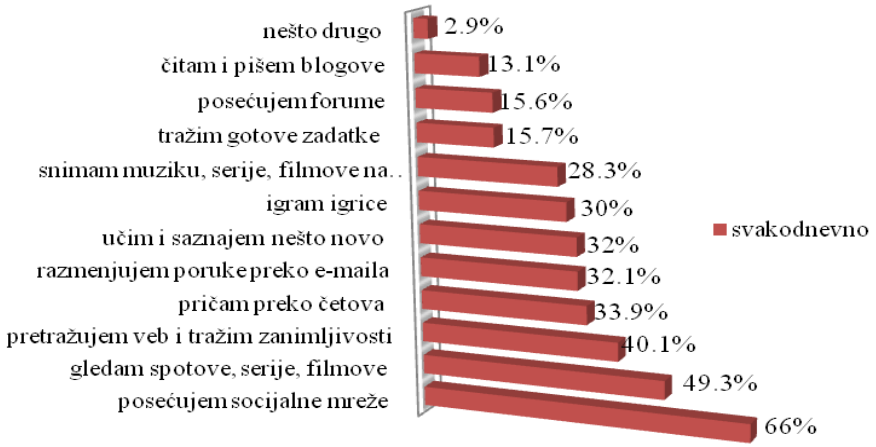

Grafik 1: Zbirna „rang lista“ svakodnevnog korišćenja internet

2.2. RIZIČNO PONAŠANJE I UZNEMIRAVANJE NA INTERNETU

S obzirom na činjenicu da veliki broj ispitanih učenika svakodnevno ili skoro svakodnevno koristi internet i da imaju profile na društvenim mrežama (70%), da je 67,6% osnovaca i 78,6% srednjoškolaca, navelo da internet koriste da traže zanimljive stvari, otvara se pitanje bezbednosti učenika, odnosno, da li su i koliko često skloni rizičnim ponašanjima na internetu i kolika im opasnost preti kada vrše pretrage i traže zanimljivosti, a nisu inforisani gde ih takve vrste „surfovanja“ mogu odvesti, postoji verovatnoća da će doživeti neki od oblika digitalnog nasilja [4].

Na osnovu rezultata istraživanja, zaključujemo da ***čačanski osnovci*** nisu dovoljno obazrivi na internetu, tj. da su izloženi određenim rizicima i opasnostima. Jasno je da sa uzrastom učenika raste i učestalost digitalnog nasilja, kao i što raste rizično ponašanje.

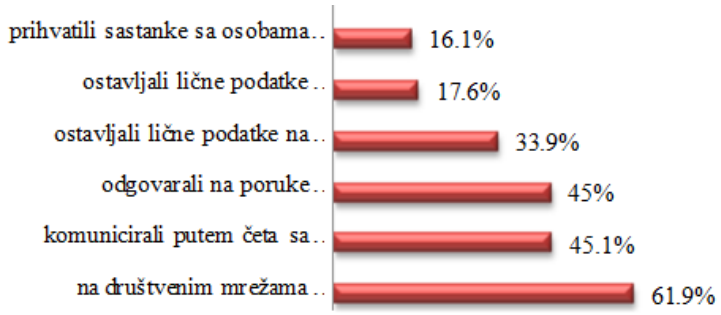

Grafik 2: „Rang lista“ rizičnih ponašanja ispitanih učenika na internetu

Ostavljanje ličnih podataka na mrežama i forumima je najviše zastupljen oblik rizičnog/opasnog ponašanja učenika na internetu. Ova vrsta izlaganja opasnostima na

internetu je kod učenika OŠ tek na četvrtom mestu, a kod učenika SŠ na trećem mestu. Kao najčešće zastupljeno rizično ponašanje na internetu je i kod učenika OŠ (54,9%) i kod učenika SŠ (65,5%), prihvatanje poziva za prijateljstvo na društvenim mrežama, od osoba koju ne poznaju.

Rizična/opasna ponašanje na internetu su prisutnije kod srednjoškolaca, koji znatno više nalaze u potencijalno opasnim i rizičnim situacijama, nego učenici iz OŠ, upravo kao što je postavljena jedna od polaznih hipoteza, a na ovakav način i dokazana.

Utvrđeno je da su srednjoškolci značajno više skloni aktivnostima na internetu kao što su: *davanje ličnih podataka osobama koje ne poznaju ili koje nisu sreli uživo – 20,4%, ostavljanje ličnih podataka na profilima i blogovima – 36,8%; odgovaranje na poruke nepoznatih osoba – 51,8%; prihvatanje poziva za prijateljstvo od osoba koje ne poznaju lično – 65,5%; komuniciranje putem četa sa osobama koje ne poznaju lično – 52,3%; prihvatanje sastanaka sa osobama koje upoznaju preko interneta* - svaki peti učenik (19,7% SŠ i 10,8% OŠ).

Izuzetno je izražena i značajna polna razlika u određenim rizičnim ponašanju srednjoškolaca na internetu. Mladići su značajno više prihvatali sastanke *sa osobama koje su upoznali preko interneta.* Primenjujući dodatne analize utvrdili smo da izloženost rizičnom ponašanju na internetu zavisi od nivoa obrazovanja (OŠ/SŠ), pola, razreda i opšteg uspeha učenika.

Ispitivanjem da li ima razlike u izloženosti opasnostima na internetu i kakva je veza sa razredom koji učenici utvrdili smo da:

- maturanti SŠ češće od učenika I razreda SŠ daju lične podatke nepoznatim osobama;
- učenici II i III razreda SŠ su više odgovarali na poruke nepoznatih osoba nego učenici iz VII i VIII razreda;
- komunikaciju sa nepoznatim osobama putem četa više praktikuju učenici III razreda SŠ nego učenici iz VII i VIII;
- učenci I i II razreda SŠ su češće prihvatali sastanke sa osobama koje su upoznali preko interneta nego VII i VIII;
- drugaci iz SŠ su se više od učenika I i VIII pretvarali da su neka druga osoba (drugog uzrasta, pola, interesovanja i sl.), češće su koristili nečiji nalog bez pristanka te osobe, otvarali profil na socijalnoj mreži na ime neke druge osobe bez njenog znanja .

Srednjoškolci, pored toga što se više izlažu opasnostima na internetu, češće uznemiravaju svoje vršnjake putem interneta: pretvaraju se da su neka druga osoba (uzimanje lažnog identiteta) - 14,5%, koriste tuđe naloge bez pristanka 15,4%, komentarišu o osobi koju poznaju tako da je mogu povrediti 16,6%.

Mladići su više vršili neki od oblika digitalnog uznemiravanja na internetu, nego devojke: koristili nečije naloge bez pristanka te osobe (5,8% devojke i 9,6% mladići);

javno (na socijalnoj mreži, forumu, blogu i sl.) komentarisali osobu koju poznaju na način koji je može povrediti (6,8% devojke i 9,8% mladići).

Istraživanjem nije dokayan predpostavka da je najzastupljeniji oblik digitalnog nasilja kod učenika, postavljanje slika/snimaka na internet bez pristanka osobe koja je na njima. Kod učenika OŠ, kao vid digitalnog uznemiravanja, je najviše zastupljeno pretvaranje da su neke druge osobe (drugog uzrasta, pola, interesovanja) – 10,3%, a kod učenika SŠ je u pitanju javno komentarisanje osoba koje poznaju na način koji ih može povrediti 13,5%.

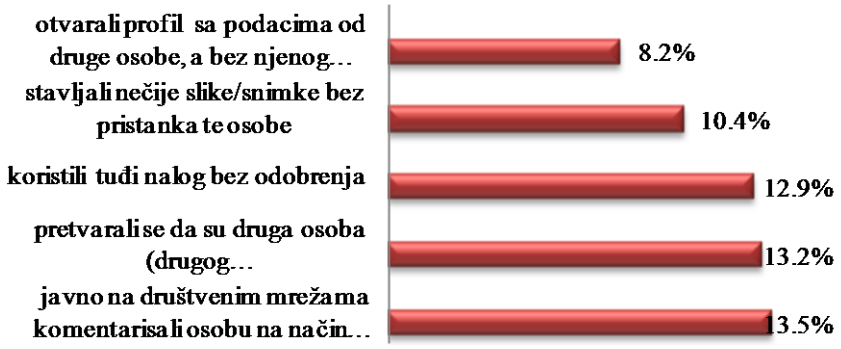

Grafik 3: „Rang lista“ nasilnog ponašanja ispitanih učenika na internetu

Mladići su znatno više vršili neki od oblika digitalnog uznemiravanja na internetu, nego devojke*: koristili nečije naloge bez pristanka te osobe; javno (na socijalnoj mreži, forumu, blogu i sl.) komentarisali osobu koju poznaju na način koji je može povrediti.*
Snimanje mobilnim telefonom ili kamerom je veoma zastupljeno među adolescentima. Naši ispitanici iz OŠ su imali ovakva iskustva (25%), a iz SŠ (22%). I jedni i drugi ispitanici su u najvećem broju slučajeva pokušali da razgovaraju sa osobom koja je to uradila. U 28 situacija, ispitanici iz SŠ nisu ništa uradili, a iz OŠ u 7 slučajeva. Najviše iznenađuje malo poverenje (nepoverenje) u osobe iz škole (*nastavnike, stručnu službu i ostale zaposlene*), pa su im se ispitanici obratili samo 9 puta. 25 ispitanika je pokušalo da vrati istom merom, mada iz odgovora šta su uradili, zaključujemo da imaju sopstvene mehanizme kako da se „izbore“ sa ovakvim situacijama.

3. ULOGA ŠKOLE U PREVENCIJI DIGITALNOG NASILJA

Porastom upotrebe Interneta i savremenih komunikacijskih mogućnosti svakako raste i procenat njihove zloupotrebe i elektronskog nasilja među decom. Prosvetni radnici najčešće ne odobravaju takvo ponašanje, ali, u situacijama otkrivanja nasilja putem interneta ili mobilnog telefona, po pravilu se osećaju nemoćni [5].
Jedna od češćih reakcija zaposlenih u školama jeste da se ne hvataju u koštac sa ovom vrstom zlostavljanja jer se ona događa izvan školskog okruženja pa je na taj način mogućnost kontrole dečjeg ponašanja smanjena. Ipak, vaspitni zadatak škole je pomoć za

odnose sa drugima, sa kolegama, učiteljima, za odgovorne i uljudne socijalne odnose, a obrazovni zadatak je da podučava o načinima korišćenja savremenih medija i tehnologije za opšte dobro. Zbog toga škola i njeni zaposleni imaju izrazito važnu ulogu u prevenciji zloupotrebe Interneta i mobilnog telefona u situacijama rešavanja aktuelnih problema elektronskog nasilja i zlostavljanja.

Pet ključnih oblasti za delotvornu prevenciju nasilja

1. Isticanje pozitivnog korišćenja tehnologije
2. Razumevanje i razgovor o modernim načinima komuniciranja i opasnostima elektronskog nasilja
3. Uspostavljanje novih i dorada postojećih pravila i posledica
4. Omogućavanje prijavljivanja elektronskog nasilja
5. Evaluacija uticaja preventivnih aktivnosti

4. ZAKLJUČAK

Internet i druge digitalne mreže stvorile su uzbudljiv, novi svet informacije i komunikacije za svakoga ko ima pristup mreži i omogućuju mladim ljudima nemerljive mogućnosti za učenje, komunikaciju, i razvoj sopstvenog pogleda na svet. Nove tehnologije pružaju deci i adolescentima nove pristupe informacijama, kulturi, komunikaciji i zabavi koje je bilo nemoguće zamisliti pre 20 godina. Na Zemlji živi 7,017,846,922 ljudi, dok 34.3% populacije koristi internet. Društvenu mrežu Facebook aktivno koristi 1.110.000.000, što znači da je Facebook država, bio bi treća po veličini država na svetu, odmah iza Kine i Indije, i sve to ukazuje na vladavinu interneta i društvenih mreža i na nemogućnost izbegavanja upotrebe i korišćenja interneta.

Korišćenje interneta otvara za decu mnoge mogućnosti za bržu i bolju komunikaciju sa drugima, za kvalitetnije obrazovanje i dobru zabavu, ali nosi sa sobom i određene rizike. Među rizicima koji se najčešće spominju su različiti oblici digitalnog nasilja, od uznemiravanja do krajnje ozbiljnih formi nasilja, ali i izlaganje neprimerenim sadržajima, izloženost političkoj, ekonomskoj i religioznoj propagandi, dezinformisanje, ugrožavanje privatnosti, nagovaranje na kockanje i nedozvoljene aktivnosti.

U najvećem riziku na internetu su upravo mladi/adolescenti: jer na internetu imaju visok nivo autonomije i nezavisnosti, jer internet briše društvene kočnice, daje lažan osećaj sigurnosti i moći, dopušta korisnicima da govore i čine stvari koje ne bi mogli napraviti u interakciji “licem u lice” i imaju osećaj da neće odgovarati za takva ponašanja na način na koji bi inače odgovarali, sigurni su da na mreži neće biti procenjivani na osnovu svog izgleda, relacije putem net-a im deluju bezbednije nego prave relacije, nema socijalnih ograda: *dve usamljene duše komuniciraju da ih niko drugi ne posmatra.*

LITERATURA

[1] Dunjić Mandić K, Karanac R, Papić M. Ž: *Exposure Students from High School in Cacak to Digital Violence*,Internacionalna Conference onTehnology and Development of Education ITRO 2014, Tehnical fakulty „Mihajilo Pupin“ Zrenjanim, 2014, str.172-177

[2] Pravilnik o protokolu postupanja u ustanovi u odgovoru na nasilje, zlostavljanje i zanemarivanje / *„Sl. glasnik RS“, 3/2010.*

[3] Zajeganović Jakovljević J.,: Resursi i strategije u prevenciji digitalnog nasilja nad decom, 4. Konferencija Mreža škola bez nasilja, preuzeto sa sajta *http://www.unicef.rs/iv-konferencija-mreze-skola-bez-nasilja-13.-decemb.html*, 13. maja 2013.

[4] Popadić, D. i Kuzmanović D.: (2013). „*Korišćenje digitalne tehnologije, rizici i zastupljenost digitalnog nasilja među učenicima u Srbiji“,* Institut za psihologiju Filozofskog fakulteta Univerziteta u Beogradu.

[5] Papić, Ž., Aleksić, V.: (2015). *Metodika informatike*. Čačak: Fakultet tehničkih nauka.